Gönderim Tarihi: 17.04.2020

Kabul Tarihi: 18.08.2020

TBMM’NİN İLK BÜTÇE GÖRÜŞMELERİNDE MAARİF VEKÂLETİ HAKKINDA YAPILAN TARTIŞMALAR

Debates on the Board of Education in the First Budget Discussions of TBMM
(Turkish Grand National Assembly)

Fuat UÇAR

Doç. Dr. Giresun Üniversitesi,
Rektörlük Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü
fuat.turkuaz@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2036-6689

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Meclis’te yapılan bütçe görüşmeleri, her yıl ülke meselelerinin konuşulup tartışıldığı önemli bir zemin olmuştur. Birinci Meclis dönemi bütçe görüşmelerinde çeşitli konularda yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Bu amaçla yapılan ilk çalışma 1920 tarihli bütçe kanunun hazırlanması olmuştur. Birinci Meclis’in ilk bütçesi de olan bu kanunun müzakeresinde Maarif Vekâleti’nin karşılaştığı problemler; Okul, öğretmen, ders programı, personel giderlerinin yüksekliği, öğretmenlerin askerlik görevlerinin tecil edilmesi, azınlık ve yabancı okullar sorunu olmuştur. Birinci Meclis döneminde hazırlan bütçeler, savaş koşulları nedeniyle hiç bir zaman normal koşullarda hazırlanan bütçeler gibi olmamış ve bütün işlemler bir bütçe düzeni olmaksızın yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Birinci Meclis, Bütçe Görüşmeleri, Eğitim, Maarif Vekâleti, Zabıt Cerideleri

Abstract

The budget discussions held in the Assembly were an important basis for debating on national issues every year. During the budget discussions of the First Assembly period, there were intense debates on various issues. The first study in accordance with this purpose was the preparation of the budget of 1920. The Board of Education took an important place in the negotiation of this act which was also the first budget of the First Assembly. In 1920 in the budget discussions’ problems faced by the Ministry of Education which were school, teacher, curriculum, high personnel expenses, postponing the military duty of teachers, minority and foreign schools were the discussed issues. Budgets prepared in the period of First Assembly in conditions of national struggle were never one of those budgets prepared under normal conditions and all these procedures were performed without a budget order.

Keywords: First Assembly, Budget Discussions, Education, Ministry of Education, Minutes Journal

1. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk kez 1876’da yürürlüğe giren Kanun-ı Esasi ile resmi bir nitelik kazanan bütçe kavramı, 1908’den itibaren Meclis-i Meb’ûsan ve Meclis-i A’yân’da tartışılarak kabul edilmesi geleneği

başlamıştır. Bu şekilde Türk devlet geleneğinde önem kazanmaya başlayan bütçe kavramı; devletin bir yıllık tüm gelir ve giderlerini gösteren hesap cetvellerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla bütçe; devlet kurumlarının yıllık gelir ve gider tahminlerini gösteren, bunların uygulamasına ve yürütülmesine izin veren hükümetlerin ekonomi politikalarına yönelik önemli araçlarından birisi durumunda olmuştur.

Düzenli işleyen bir devlet sisteminde herhangi bir yere bütçede karşılığı olmadan para ayırmak hem olası hem de yasal değildir. Çünkü bütçenin siyasal, hukuksal ve ekonomik özellikleri bulunmaktadır. Bu nedenle siyasi bağımsızlığın tamamlayıcı bir unsuru olarak ekonomik bağımsızlığın da korunmasının ilk şartı, bütçenin toplumun ve ülkenin içinde bulunduğu şartlara uygun ve denk olmasıdır. Hükümetler, bir yıllık sürede toplumun ihtiyaçlarının ne kadarını karşılayabileceklerini bütçeleriyle ortaya koymaktadırlar.

Milli Mücadele döneminde hazırlanan bütçeler hiç zaman normal koşullarda hazırlanan bütçeler ol(a)mamıştır. Bu nedenle yetersiz olan gelirlerin tahsil edilmesine çaba gösterilirken bir yandan da zorunlu harcamalar da devam etmiş ve bütün bu işlemler bir bütçe düzeni olmaksızın yürütülmüştür (Müderrişoğlu, 1990, s. 270). Bütçenin varlığı sadece para ya da ekonomik gücü ifade etmemekte, aynı zamanda hükümetlerin çeşitli yönlerden güçleri de bütçelerinin sağlamlığıyla kendini göstermektedir. Dolayısıyla sağlam bir bütçe en az askeri ve siyasi güç kadar önemli olmaktadır. Bu açıdan Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde ulusalcı kadrolar kaynakların en etkin şekilde kullanılmasına özel bir önem vermişlerdir. Bu nedenle giderlerin yapılmasına izin, gelirlerin toplanmasına da yetki veren bir bütçenin yapılmasını zaruri görmüşlerdir (Güneş, 1988, s. 765-766). 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi (BMM)¹

¹ “Büyük” teriminin kullanılması ile tek ve bütün yetkilere sahip bir Meclis'in, erklerin birliği kuramına dayanarak, hem yürütme hem yasama kuvvetlerine sahip olduğu vurgulanmak istenmiştir (Gawrych, 2014, s. 143). B.M.M. adını alan tek Meclis'li parlamentonun adı kalıcı olmamıştır. 8 Şubat 1921'de İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi'yle Meclis'in adı Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) olarak değiştirilmiştir (Güneş, 2009, s. 73). Türkiye kelimesi eklenerek yapılan bu değişiklik 20 Ocak 1921 tarihli *Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu*'nun 3. maddesinde “Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti” unvânını taşır” şeklinde yapılmıştır (Güven, 2016, s. 58, 77). Bu konuda Tarık Zafer Tunaya'nın değerlendirmesine göre; Meclis'e “Büyük” niteliği, bir karar ya da bir kanunla verilmiş değildir. Üyelerinin içlerinden doğan, kendiliğinden ortaya çıkmış bir ektir. “Büyük” kelimesi kuruculuğun bir

açıldıktan sonra hükümet işlevini görecek olan *I. İcra Vekilleri Heyeti* Mustafa Kemal Paşa'nın riyasetinde 3 Mayıs 1920'de kurulmuş ve bakanlıklara İstanbul Hükümeti'nden farklı ve daha anlamlı olarak *Vekâlet* adı verilmiştir. Bu şekilde *I. İcra Vekilleri Heyeti* içinde *Maarif Vekâleti*'ne de yer verilmiş oldu (Akyüz, 2009, s. 317; Güneş, 2009, s. 322; Alaca, 2018, s. 181)².

9 Mayıs 1920'de Maarif Vekili Dr. Rıza (Nur) tarafından okunan *I. İcra Vekilleri Heyeti*'nin programında “*Bugün ise ilk işimiz mekâtibi mevcudeyi hüsnü idare etmektir*” (TBMMZC, 1920a, s. 240-241) ifadesiyle, eğitimde ve okullarda mevcut yapının korunarak sürdürülmesine öncelik verilmiştir. Dr. Rıza (Nur)'un halefi Hamdullah Suphi (Tanrıöver) de 10 Şubat 1921'de Maarif Vekâleti'nin bütçesi ile ilgili konuşmasında, azınlık okullarının zararlı faaliyetleri ile eğitimde yetiştirilecek insan modeline yönelik bir değerlendirmede bulunmuştur (TBMMZC, 1921c, s. 170). Milli Mücadele'nin tüm şiddetiyle devam ettiği ve aynı zamanda eğitimin de derinden etkilendiği bu dönemde yine Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde hem kurtuluşu sağlama hem de bu konuda özgürlük ve bağımsızlık bilinci geliştirilmeye çalışılmıştır³.

ifadesi sayılmıştır ve bir “teamül” sonucu ortaya çıktığı da daha sonraları kabul edilmiştir (Tunaya, 2016, s. 89-90).

² Milli Mücadele yıllarında Birinci Meclis döneminde görev yapan Maarif Vekilleri şunlardır: *I. İcra Vekilleri Dönemi*: Dr. Rıza (Nur) (Sinop, 04.05.1920-16.12.1920), Hamdullah Suphi (Tanrıöver) (Antalya, 16.12.1920-24.01.1921). Bkz. (Hükümetler-Programlar ve Genel Kurul Görüşmeleri, 2013, s. 37-81).

³ Mustafa Kemal Paşa cephede kazanılan savaşların kalıcı olabilmesinin ancak eğitim ordusunun kazanacağı zaferle mümkün olacağının bilincinde olmuştur. Bu şekilde eğitimi başlı başına gelecek sorunu olarak gören Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde önemli girişimler gündeme gelmiştir (Öztürk, 1994, s. 55-56). Dolayısıyla Cumhuriyet' giden zorlu süreçte eğitim-öğretim faaliyetleri ihmal edilmemiş, bilakis gerçekçi ve akılcı boyutlarda ele alınmıştır. Bu amaçla dönemin eğitim konusundaki önemli gelişmelerinden birisi Sakarya Savaşı'ndan birkaç gün önce 15 Temmuz 1921'de Ankara'da Darülmualimin konferans salonunda yapılan ve çalışmalarını savaş nedeniyle bir sonuca vurdurmadan erken bitirmek durumunda kalan *Maarif Kongresi* olmuştur. Bu şekilde eğitimle ilgili sorunların tartışılmasına ve geleceğe dönük eğitim politikalarının tartışılmasına yönelik bir zemin hazırlanmak istenmiştir (Öztürk, 1994, s. 56; Alaca, 2017, s. 50). Mustafa Kemal Paşa'nın kongreyi açış konuşmasında söylediği ana tema; savaş kazanıldıktan sonra Türkiye'nin ulusal bir devlet olacağı, bu yeni devletin ancak çağdaş bilince erişmiş, ulusal eğitimle yetişmiş kişilerce korunabileceği yönünde olmuştur (Akgün & Uluğtekin, 1989, s. 285).

TBMM'nin ilk genel bütçesi olan *1336 Senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu* Meclis'te 1 Şubat-28 Şubat 1921 tarihleri arasında görüşülmüştür. Söz konusu bu bütçede, diğer kamu kurumları gibi Maarif Vekâleti'ne de belli miktarlarda ödenek ayrılmış ve durum Meclis görüşmelerinde çeşitli şekillerde müzakere edilmiştir. Yeni kurulan hükümetin bu dönemde en büyük sıkıntılarından birisi de parasızlık sorunu olmuştur. Maarif bütçesine yönelik müzakerelerde, gerek o dönemde gerekse daha sonraki dönemlerde Maarif Vekâleti'nin ve eğitimin önemli sorunları tartışılmıştır.

Bu araştırmanın amacı, Birinci Meclis döneminin ilk bütçesinde eğitime ayrılan ödeneklerin dönemin sosyal, siyasal ve ekonomik koşullarına göre nasıl hazırlanıp müzakere edildiğinin değerlendirilmesidir. Ayrıca Türk eğitim tarihinde yeni araştırma alanları açılması ve elde edilen bulguların bu konuda yapılacak araştırmalara kaynak oluşturması da amaçlanmıştır. Araştırmanın yöntemi olarak, tarama yönteminin yanında büyük oranda literatür taraması kullanılmıştır. Bu kapsamda 1920'de hazırlanan ilk bütçenin görüşmelerinin 1921 yılında yapılması nedeniyle ilgili yıllara ait tutanaklardan yararlanılmıştır.

2. 1920 YILI MALİ YILI BÜTÇESİNİN HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

BMM'nin açılışından kısa bir süre sonra devletin gelir ve giderleri elde bir bütçe olmaksızın Maliye Vekâleti tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Daha önceden yapılmış bir bütçenin olmaması ve Anadolu'nun da işgal altında bulunmasından dolayı bütçe çalışmalarından olumlu bir sonuç alınamamıştır (Müderrişoğlu, 1990, s. 319-320). Bu şekilde olağanüstü koşullarda olağanüstü bir bütçe hazırlamaya çalışan Maliye Vekâleti, 6 Mayıs 1920'de yayımladığı bir genelgeyle Haziran ayına kadar yapılacak harcamalarda bir önceki yılda yapılmış harcamaların geçilmemesini belirterek bir yasal dayanak oluşturmaya çalışmıştır. 29 Temmuz 1920'de Karahisar Şarki mebusları Mustafa Bey, Vasfi Bey ve Ali Süruri Bey tarafından verilen geçici bütçe yapılmasına yönelik önerge ile bütçe konusu Meclis'in gündemine gelmiştir (Güneş, 2011, s. 125-126).

1920 yılının ilk altı aylık geçici bütçenin uygulama süresinin sonuna yaklaşıldıkça, gelir kaynaklarının yeterli olmadığı iyice ortaya çıkmıştır. Ordu mevcudunun artırılması ve isyanların bastırılması faaliyetleri umut edilen gelirlerin büyük bir kısmının tahsil edilmesini engellemiştir. Bu nedenle Maliye Vekâleti de ülkenin içinde bulunduğu işgal ve savaş gibi olağanüstü koşullar ve çeşitli olumsuzluklar nedeniyle bütçe yapma imkânı bulamamıştır. Bu şekilde bütçe yapılamayışının doğuracağı olumsuzluklar

Avans Kanunları şeklinde geçici bütçelerle giderilmeye çalışılmıştır⁴. Bütün bu olumsuzluklara rağmen “1 Mayıs 1920 tarihinden 1 Eylül 1920 tarihine kadar varidatı umumiye-i devletin cibayetine mahsus beş aylık muvakkat bütçe kanunu lâyihası ve muvazenei maliye encümeni mazbatası” Meclis Başkanlığı’na sunulmuştur (TBMMZC, 1920b, s. 4).

1920’nin Mayıs ayından itibaren Ekim ayı sonuna kadar 30.000.000 liranın avans olarak verilmesi ile geçici bütçe kabul edilmiştir (TBMMZC, 1920c, s. 66-69). Bu şekilde gelirlerin gösterilmediği geçici bütçeyi Meclis’e kabul ettiren Maliye Vekili Ferid (Tek), yeni bütçeye yönelik çalışmalarını da devam ettirmiştir. Hükümetin ilk bütçeye yönelik 25 maddeden oluşan, 28 Şubat 1921 tarih ve 103 numaralı *1336 Senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası*⁵ 30 Eylül 1920’de Meclis Başkanlığı’na sunulmuş ve bütçe komisyonundaki görüşmeler Aralık sonuna kadar devam etmiştir. Bütçenin tümü üzerine yapılan müzakerelerde milletvekillerinin çoğu bütçeyi şiddetli bir şekilde tenkid etmişlerdir.

Hazırlanan bütçeye ilişkin elde sağlam veriler olmadığı için Meclis’te yapılan görüşmelerde harcamaların son durumuna ilişkin rakamlar kolaylık olması bakımından yuvarlamak suretiyle ifade edilmiştir. Bu şekilde rakamların sürekli değişmesi nedeniyle bütçe ancak 3 Ocak 1921’de Meclis gündemine gelebilmiştir (Müderrişoğlu, 1990, s. 321; Güneş, 1988, s. 358). Maliye Vekili Ferid Bey, yapmış olduğu konuşmada 1920 bütçesini hazırlarken üç ay önce söylediği bazı ifadeleri yeniden hatırlatma gereği duymuştur. Ferid Bey, böylece eski imparatorluk bütçelerine göre “mütevazı” fakat ülke koşullarına göre kavi (sağlam) bir bütçe hazırlandığını belirterek, bu bütçe ile Türk ulusunun siyasal yeteneğinin bilincine vardığını ve somut olarak ortaya koyduğunu yeniden ifade etme gereği duymuştur. Ayrıca Ferid Bey eldeki imkânlarla hazırlanan bütçeden şu şekilde bahsetmiştir:

“ (...) bütçemiz, müteaddit defalar heyeti aliyyenize arz ettiğim veçhile, fevkalâde parlak bir bütçe ad ve itibar edilemez, fakat bütçemizi zaif ve karanlık addetmek de hiç bir zaman caiz değildir. Basit ve sade, fakat yine evvelce tekrar ettiğim veçhile, kavi ve tamüssihhâ denebilecek bir bütçe ile huzurunuzda çıkıyoruz” (TBMMZC, 921a, s. 129).

Bütçeleri *bahtiyar bütçeler* ve *bedbahd bütçeler* olarak ikiye ayıran

⁴ Bu amaçla 28 Şubat 1921 tarihli 103 Sayılı Bütçe Kanunu kabul edilene kadar iki avans kanunu daha çıkarılmak zorunda kalınmıştır.

⁵ Çoğunluğu devlet harcamalarını düzenleyen genel kurallarla ilgili olan bu maddeler için bkz (Müderrişoğlu, 1990, s. 323-328).

Maliye Vekili Ferid Bey, bahtiyar bütçeyi rakamları yüksek olan bütçeler değil, halkı en az ezen, devlet işlerinin yürütmesine engel olmayan, mümkün olduğu kadar gerçek kaynaklara dayanan bütçeler olarak nitelendirmiştir. Bu açıdan kendi hazırladığı bütçenin de *bahtiyar bütçe* olduğunu belirtmiştir. 1920 yılı mali bütçesinde giderler 63.018.354 lira, gelirler de 51.388.626 lira olarak gösterilmiştir (TBMMZC, 1921c, s. 538). 1920 mali yılı bütçesi Osmanlı İmparatorluğu'nun bütçe düzeni esas alınarak hazırlanan, olağanüstü koşulların olağanüstü bütçesi niteliğine sahip bir bütçe olmuştur. Aynı zamanda 1920 mali yılı bütçesi, bir kesin hesap bütçesi olarak Milli Mücadele döneminin gelir-gider tahminlerine sahip tek bütçesidir. Meclisin ilk bütçesi olan *Muvazene-i Umumiye Kanunu* mali yılın son günü olan 28 Şubat 1921 tarihli oturumda yapılan müzakereler sonucunda kabul edilmiştir (TBMMZC, 1921c, s. 545).

3. 1920 MALİ YILI BÜTÇE GÖRÜŞMELERİNDE MAARİF VEKÂLETİ'NE YÖNELİK TARTIŞMALAR

Osmanlı İmparatorluğu'nun bütçe yapısı temel alınarak hazırlanan 1920 bütçenin toplam giderleri olan 63.18.357 liranın %43'lük bir orana tekabül eden 27.576.039 lirası Milli Müdafaa Vekâleti'ne ayrılmıştır. Aynı bütçede Maarif Vekâleti'ne de %0,91 orana tekabül eden 577.061 lira ödenek ayrılmıştır. 1 Şubat 1921 tarihinde bütçenin tümü üzerine yapılan görüşmelerde *1336 Senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası* ve *Muvazene-i Maliye* Encümeni mazbatası görüşülmeye başlanmıştır. Müzakerelere Maliye Vekili Ferid Bey'in 1920 mali yılı bütçesine yönelik denkleştirme ve eklemeye yönelik değerlendirmesiyle başlanmıştır. Ferid Bey değerlendirmesinde; öncelikle encümen tarafından teklif edilen yedi maddelik önerinin kabul edilmesinin önem ve öncelik taşıdığı, bu kabul edilmediği takdirde 1920 bütçesinin açığını kapatmanın imkânı olmadığı gibi denkleştirmenin de katıyen ihtimal ve imkânının bulunmadığını ifade etmiştir (TBMMZC, 1921b, s. 141).

Maliye Vekili tarafından bütçe üzerine yapılan genel değerlendirmelerden sonra 10 Şubat 1921'de Maarif Vekâleti bütçesinin görüşmelerine geçilmiştir. Maarif bütçesinin geneli üzerine söz alan Aydın Mebusu Tahsin Bey, eskiden beri maarife layık olduğu önemin verilmediğini ve gerekli tahsisatın da yapılmadığını belirterek, maarifte geride kalındığından şikâyet edildiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca Tahsin Bey, devletin tanzim ettiği bütçeler içerisinde en fakir ve en ihmâl edilmiş bütçenin maarif bütçesi olduğunu belirterek eleştirilerini şu şekilde ifade etmiştir:

“15 milyon nüfusun evlâdını terbiye etmeği, talim etmeği, nuru maarifle tezyin etmeği taahhüt eden bir müesseseye beş yüz bin liradan ibaret bir tahsisat veriyoruz ki bunun onda biridir. İnsaf edelim; biz, maarifi himaye etmekte olduğumuzu ve bu nuru irfan devrinde maarifi nazarı dikkate aldığımızı ne suretle, ne hakla iddia edebiliriz! Maatteessüf tahkikatıma göre bu 500 bin şu kadar lirayı tenkih etmek suretiyle kadro Encümeninin bir bütçe yapmakta olduğu görülmüyor ki buna ne kadar teessüfye telehhüf edilse azdır” (TBMMZC, 1921c, s. 166).

Yine Tahsin Bey, Abdülhamid devrinde maarife pek az ehemmiyet verildiğini ve halkın aydınlanmasından Abdülhamid’in çekindiği belirterek; Maarif bütçesinin 500.000 lira olduğunu, maarif bütçesinden tasarruf edilmesine karşı olduğunu belirterek, maarif bütçesinin azaltılması yönünde eleştiride bulunmuştur.

Maarifin İslami olduğundan bir şüphe olmadığını belirten Ankara Mebusu Hacı Atıf Efendi, maarife beytü’l-mal-ı müsliminden para verilmesinin meşru olduğunu ifade etmiştir. Atıf Efendi, mekteplerde İslam geleneklerine uyulmadığını da iddia ederek, bu nedenle maarifin halka soğuk geldiğini ifade etmiştir. Müdür ve öğretmenlerin, namaz ve oruçlarına dikkat etmesi gerektiğini ve bu şekilde İslam geleneklerine uyulmasını da Maarif Vekili’den rica etmiştir. Maarif olmadıkça dünyanın dönemeyeceğini bunun için her şeyin maarife bağlı olduğunu belirten Atıf Efendi’ye göre; hikmet, hendese ve diğer fen derslerinin okutulması talebelerin ilgi ve yeteneğine göre yapılmalı, öncelikle İslam geleneklerine uyulmalı, yetişen çocukların abdest ve namazına riayet edecek şekilde yetişmelidir (TBMMZC, 1921c, s. 166-167).

Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey müzakere edilen bütçenin bitmiş bir seneye ait olduğunu belirterek, bütçenin yetersiz olduğunu kabul etmekle birlikte yok olan maarifi ismen mevzuubahis etmek için işe yarayabileceğini ifade etmiştir. Maarife ilişkin esas görüşlerini 1921 bütçesinde dile getireceğini belirten Hamdullah Suphi Bey, 1920 bütçesini *“maarifimiz baştanbaşa devrilmiş, yıkılmış bir haldedir. Manen yıkılmıştır, maddeten yıkılmıştır. Maarifimizde, eski zamanda olduğu gibi, son zamanlarda da bir yakaza, yeni bir mücadele başlamıştır”* (TBMMZC, 1921c, s. 167) şeklinde değerlendirmiştir. Ayrıca mekteplerin bulunduğu binayı gayri kâfi gören vali ve mutasarrıflar tarafından yerleşmek amacıyla el konulduğunu, yine mekteplerin hastane ve kışla yapmak amacıyla el konulan ilk yerler olduğuna dikkat Hamdullah Suphi Bey; Muhasebe-i Hususiye (İl Özel İdareleri) meselesinin ortaya çıktığı günden itibaren maarifin sefaletten başka bir şey görmediğini, muallimlerin aç ve sefil

olduğunu ve hakir görüldüğünü de ifade etmiştir (TBMMZC, 1921c, s. 167).

Hamdullah Suphi Bey, Eskişehir Mebusu Emin Bey tarafından; Maarif Vekâleti'nin gayri müslim unsurların okullarını denetlemek için gerekli yetkiye sahip olup olmadığının sorulması üzerine, Maarif Vekâleti'nin buna yetkili olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede Hamdullah Suphi Bey'in azınlık okullarına yönelik değerlendirmesi şu şekildedir:

“Cemaat mektepleri bizim sübyan mektepleri mesabesindedir. Biz kendilerine o mektepleri açmağı teklif etmedik. Doğrudan doğruya millî bir propaganda yapmak, Rumları Yunanistan'a bağlamak, Ermenileri icat edilecek bir Ermenistan'a tevcih etmek için kendi arzularıyla bu mektepleri açmışlardır. Mekteplerimiz millidir ve bütün anasıra kapıları açıktır ve bizim din noktasından gösterdiğimiz hamuliyet, Hristiyan talebenin haftanın muayyen bir gününde, bir, rahipten ders almalarına mâni olmaz. Evet mekteplerimizin kapıları bütün anasıra açıktır. Gelsinler, tahsil görsünler ve bu suretle bizim sübyan mekteplerimiz mesabesinde olan mekteplerini açmış olmaları dolayısıyla, bize vergi vermekten katiyen muaf tutulamazlar, vergiyi verirler, isterlerse mekteplerimize gelirler, istemezlerse gelmezler” (TBMMZC, 1921c, s. 169).

Ayrıca Hamdullah Suphi Bey'in azınlık okullarının menfi yönlerine, devlet ve millet aleyhine yönelik faaliyetlerine ilişkin uzun bir değerlendirmesi de şu şekildedir:

“Memleketimizde, elimizde kalan son parçasında, Ermeni, Rum mektepleri meselesi, yeni bir tâbir ile istiklâl meselesi, Rumeli'de, Suriye'de tekerrür etmiş olan târih, Anadolu'da aynen geçecektir. Eğer biz bu mekteplerin memleketi, içinden yıkmak için ika ettiği meşum tesiri nazarı dikkat önünde tutmazsak çok yanılırız. Amerikan, Fransız, İngiliz, İtalyan mekteplerine karşı titizlik gösterenler, emin olsunlar ki, bu mekteplerin ika ettikleri ve edecekleri tesir; Rum mekteplerinin, Ermeni mekteplerinin ika ettiği meşum tesir yanında ikinci, üçüncü derecede bir ehemmiyeti haizdir. Rumeli'de manastırlar ve kiliseler ve mektepler; içinden içine memleketimizin temelini kazmış ve Rumeli'de gördüğümüz inhidamı, her şeyden daha ziyade onlar hazırlamışlardır. Şimdi arkadaşlar; bir İzmir faciası karşısındayız. İçinde çırpındığımız bu muazzam felâketi hazırlamış olan en belli başlı sebep, vasi bir ühüvvücenap ile meydana durmasına müsaade ettiğimiz mektepler ve kiliselerdir. Eğer vaktiyle gözlerimizi bunun içinde tertip edilmiş olan hıyanete çevirmiş olsaydık Anadolumuz masun ve mahfuz kalırdı.

Arkadaşlar; emin olunuz ki, Antalya'da ikinci bir İzmir faciası hazırlıyorlar. Alâiye'de de üçüncü bir İzmir hazırlıyorlar. Yine bu mektepler Karadeniz sahillerinde diğer birçok İzmir faciası hazırlıyorlar.(...) Biz mekteplerimizi bütün memleket ve bütün halk için açıyoruz ve mekteplerimizin temin ettiği, bahsettiği tahsil bütün anasıra şâmindir. Gelirler, mekteplerimizde okurlar ve tedrisatı iptidaiye kanunları mecburi kanunlardır. Bizim şimdiye kadar bunlara gösterdiğimiz müsaade karlık, siyasi korkularımızdandır, zâfi siyasetimiz neticesidir, memleketimizin dâhilî buhranlarıdır. Hangi müstakil millet tasavvur edersiniz ki, ... Fransa'yı alınız, Almanya'yı, İtalya'yı; alınız. Kendi toprağında, gözü göre göre, hangisi böyle siyasi, iştirakçi cereyanlara yer bırakır? Buna binaen vergimizi teşmil edeceğiz, onlar da verecekler. Mekteplerimizin kapıları herkese açıktır. Dinlerine gelince: Asırlardan beri ona tecavüz etmedik. Şimdiden sonra da tecavüz etmeğe niyetimiz yoktur. Eğer tedrisatı diniyelerinin mahfuziyetini isterlerse haftanın bir gününde Hristiyan çocuklarını bir yere toplarsınız, rahipler gelirler, dindersini verirler” (TBMMZC, 1921c, s. 169)⁶.

Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'in genel olarak maarife yönelik değerlendirmelerinde ifade ettiği; mekteplerde takip edilecek esas gayenin çocukları kendi milletlerinin köküne irca etmek ve mazilerine sadık kılmak düşüncesi Meclis'ten yoğun bir destek görmüştür. Yine Hamdullah Suphi Bey, bu nokta-i nazardan yapılacakları eğitim politikası ve dış politika yönünden şu şekilde değerlendirmiştir:

“...Maarifi layık olduğu yüksek mertebeye is'at edecek âlimlerimizi yetiştirmeliyiz. Hâlbuki umum maarifimiz memleketimizde sukutu tam içindedir. Ulemamız da günden güne kesbi nedret ediyor. Bugünkü âlimlerimiz; ulûmu şarkiye ve garbiyeyi bilen adamlar olmalıdır. Garptan gelen cereyanlara karşı çocuklarımızın vicdanını muhafaza edebilmek için Umuru Şer'-i ye Vekâletine tenbih buyurunuz. (...)

⁶ Hamdullah Suphi Bey'in değerlendirmesinde de görüldüğü gibi maarif bütçesinin müzakerelerinde yer alan önemli bir konuda azınlık okulları meselesi olmuştur. Abdülhamid döneminde son derece güçlenen yabancı okullar ve azınlık okulları, Milli Mücadele döneminde kendi devletlerinin Türkiye'yi parçalamak için dayanacakları kültürel bir ekonomik ortamı hazırlamış bulunuyorlardı. *Hâkimiyet-i Milliye*'ye göre Mart 1921'de Anadolu'daki tüm yabancı okullar kapatılmıştı (Aktaran; Akyüz, 2009, s. 322). Milli Mücadele döneminde Maarif Vekâleti, Yunan işgal kuvvetlerinin İzmir Sultanisi'nin faaliyetlerine son vermesi üzerine Antalya ve Trabzon'daki Rum okullarını misilleme olarak kapatmıştır (Akin, 2002, s. 14).

Arkadaşlar, ecnebi mekâtibi hakkında arz edeyim ki, bu mektepleri kapatmak için Maarif Vekâletinin şahsi olarak alabileceği bir karar yoktur, ika ettikleri tesir itibariyle soyuyorum ki; bazı mahzurlar olmasa, bütün Türkiye dâhilinde bir tek ecnebi mektebi bırakmam. Fakat bu, dâhilî olduğu kadar harici bir meseledir de... Amerikan mekteplerini kapattığımız gün, Amerika üzerinde bunun akisleri ne olacaktır? Mütalâa etmeliyiz, İtalyan mekteplerini kapattığımız zaman keza hâsıl olacak tesir atı nazarı dikkate almalıyız. Demek ki elimizde bir çare vardır, o da, mekteplerimizi, ailemizi ecnebi mekteplerden müstağni bırakacak bir surette yükseltmektir. Kendi mekteplerimiz lâzım gelen irfan ve terbiyeyi temin etti mi, emin olunuz bir tek aile, çocuklarını ecnebi mekteplerine yollamaz. İftikarlardır ki, arzularına rağmen, ailelerimiz evlâtlarını ecnebi mekteplerine gönderiyorlar. Bendenizin vekâlet namına deruhte edeceğim şey, mekteplerimizin seviyesini takviye ede ede ailelerimizi ecnebi mekteplerden müstağni bir hale getirmektir” (TBMMZC, 1921c, s. 170).

Hakkâri Mebusu Mazhar Müfid (Kansu) Bey’in Rum ve Ermeni mekteplerinin yabancı mekteplere nazaran daha ziyade fesat icra ettiklerini daha fazla açıklamasını talep etmesi üzerine Hamdullah Suphi Bey’in bu konudaki başka bir değerlendirmesi de şu şekilde olmuştur:

“İzmir Sultanisini Yunanlılar işgal etmişler ve İzmir’de işgal sahası dâhilinde ne kadar maarif vergisi varsa alıyorlar ve bu vergiyi kendi mekteplerinize vermiyorlar ve bu suretle işgal sahasında mekteplerimiz kapanmağa mahkûm bir haldedir. Bir mukabele bil misil olmak üzere Antalya livası dâhilinde ne kadar Rum mektebi varsa hepsini kapattım. Trabzon dâhilindeki Rum mektepleri arasında ruhsatı resmîyeyi haiz olmayanları kapatılması, için mahalline emir verdim ve kapattım. Bu sebeple fevkalâde nâzik vaziyetimizin müsaade ettiği nispette bu siyasi propaganda mekteplerini kapatmağa ve onların çocuklarını da kendi mekteplerimize celb etmeğe çalışıyorum” (TBMMZC, 1921c, s. 170-171).

Bu şekilde müzakerelerde eğitimin içinde bulunduğu şartlara ve sorun teşkil eden çeşitli noktalarına yönelik bu değerlendirmelerden sonra Maarif Vekâleti bütçesi fasılalarının görüşülmesine geçilmiştir.

TABLO: I 1336 (1920) Yılı Maarif Vekâleti Bütçesi

<i>Fasıl / Madde</i>	<i>Nev’i Muhassasat</i>	<i>Hükümetin Teklifi / Encümenin Teklifi</i>
234	1 Vekil, Müsteşar ve Müşavir maaşı	1 500 600
	2 Memurini vekâlet	4 320 4 000
	3 Asar-ı İlmiye-i Tetkikat Encümenleri maaşı	650 0
	4 Müstahdemini müteferrika	131 0
	Fasılın yekûnu	6 601 4 600

Kaynak: (TBMMZC, 1921c, s. 171).

Tablo I’de görüldüğü gibi 1920 yılı için maarif bütçesinin 234. faslında encümen heyeti, hükümetçe teklif olunan miktarın yaklaşık %70 orana tekabül eden 2.001 lirayı azaltma yoluna gitmiştir. Bu uygulama ile maarif bütçesinde ciddi oranda bir tasarrufa gidildiği görülmektedir.

Muvazene-i Maliye Encümeni’nin, Vekil, Müsteşar ve Müşavir maaşlarına yönelik ayırmış olduğu 600 liranın kendisinin talebi olmadığını, Maarif Vekâleti’nin bu konuda hiçbir talepte bulunmadığını beliren Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, Muvazene-i Maliye Encümeni’nin belirlemiş olduğu bu miktarın tamamen çıkarılmasını önermiş, gerekçesini de “*Mebus olarak aldığımız kâfidir ve ben bunun ilâvesini teklif etmiyor, kabul etmiyorum. Tayyını teklif ederim*” şeklinde açıklamıştır (TBMMZC, 1921c, s. 171). Bunun üzerine Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey’in “*Müsteşar kullanmayacak mısınız efendim?*” şeklinde ki sorusu üzerine Hamdullah Suphi Bey de “*Bu biten seneye ait 1336 da müsteşar kullanmadık. Onun için lüzumu yok...*” (TBMMZC, 1921c, s. 172) değerlendirmesiyle bütçeden yapılacak ya da yapılması gereken fedakârlığa dikkat çekmiştir. Muvazene-i Maliye Encümeni Reisi Çorum Mebusu Ferid Bey ise bu durumun çözümüne yönelik alternatif bir tasarruf tedbiri olarak şu şekilde bir öneri getirmiştir:

“Malûmu âliniz; Heyeti Vekile ekser zamanlar geceleri de içtima ediyorlar ve gece yarıları evlerine bittabi yayan gitmeleri imkânı maddisi de yoktur; onun için arabaları mevcuttur. Araba masrafları da bu bütçenin müteferrika tertibinden veriliyor. Böyle müteferrikadan her zaman için masraf vermekten ise, arabalar Hükümetin malı olarak kalmak ve fakat masrafları kendi uhdelerinde bulunmak üzere; Heyeti Vekile’ye ayrıca yüzer lira bir tahsisat verilmesini Encümen kabul etmiş ve bu suretle bütçeye konmuştur. Nasıl ki Maliye ve Müdafaa-i Milliye bütçelerinde de bu meblâğ kabul edilmiştir” (TBMMZC, 1921c, s. 172).

Memur maaşları konusunda da oldukça yapıcı ve realist bir tutum sergileyen Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, Muvazane-i Maliye Encümeni tarafından teklif edilen miktarın kabulünü rica ederek, bütçeye ek bir mali yük getirmekten kaçınarak fedakârlık örneği göstermiştir (TBMMZC, 1921c, s. 171).

Maarif Vekâleti bütçesine ders programı, mektep ve kitap heyeti diye 650 lira konulduğunu belirten Hamdullah Suphi Bey, söz konusu heyetin üç üyeden ibaret olduğunu ancak bir üyenin mevcut olduğunu, şimdilik bütün işleri bir üyenin yaptığını, bu üyenin memuriyetinin ve maaşının tasdik edilmesini istemiştir (TBMMZC, 1921c, s. 172). Bu şekilde

maarif teşkilatının hemen her alanında tasarrufun söz konusu olduğu görülmektedir.

Maarif Vekâleti'nin personel giderleri kapsamında müstahdem giderleri müzakere edilirken, Hamdullah Suphi Bey bu konuda da; hükümetin bütçeden 131 lira teklif etmesine karşın, encümenin bu miktarı tamamen reddettiğini, bu nedenle bütçeden yeni para istemediğini, en azından memur maaşlarına ayrılan paradan bu bölüme para aktarımına izin verilmesini talep etmiştir. Hamdullah Suphi Bey bunun gerekçesini de “*yüz otuz bir lira, şu kadar nâçiz bir para hademe parasıdır. Tasavvur ediniz ki bu para kabul edilmedi, postahaneye mektupları biz mi götürelim, odaları biz mi süpürelim lâzım gelen işleri kime yapturalım?*” (TBMMZC, 1921c, s. 174) şeklinde biraz da sitemkâr bir açıklamada bulunmuştur.

Hamdullah Suphi Bey'in açıklamalarına göre; bütçenin yetersizliği nedeniyle, tasarruf tedbirleri mahiyetinde Sultanilerde müdür muavinlerinin ve muit denilen öğretmenlere ödenen miktarın çıkarılması suretiyle 11.000 lira tasarruf edilmiştir (TBMMZC, 1921c, s. 174).

TABLO: II

<i>Fasıl / Madde</i>	<i>Nev'i Muhassasat</i>	<i>Hükümetin Teklifi / Encümenin Teklifi</i>	
235	1 Mefruşat	300	300
	2 Mahrukut ve tenvirat	300	300
	3 Meremmet	0	0
	4 Kırtasiye	1 000	1 000
	5 Melbusat	52	52
	6 İdare-i merkeziye ve tedrisat daireleri matbuatı	400	400
	7 Ânasırı nafia tabiyesi ve telif, tercüme ikramiyesi ve mekâtip kitabı	2 000	2 000
	8 Âsarı ilmiye tetkikat encümenleri masarifi	0	0
	İki yüz otuz beşinci faslın yekûnu	4 052	4 052
236	Masarifi müteferrika	2 500	2 500
237	Maarif idareleri masafatı	19 000	17 708

Kaynak: (TBMMZC, 1921c, s. 175).

Tablo II'de görüldüğü gibi encümen heyeti tarafından maarif bütçesinin 235. faslında belirtilen herhangi bir kesintiye gidilmezken, 236. , 237. ve 237. fasıllarda iki kalemde hükümetçe teklif olunan miktardan yaklaşık %15 oranında kesinti yapılmıştır.

TABLO: III

<i>Fasıl / Madde</i>	<i>Nev'i Muhassasat</i>	<i>Hükümetin Teklifi / Encümenin Teklifi</i>	
238	Maarif idareleri masarifi	3 000	3 000
239	16 Vilâyat mekâtibi sultaniye ve idadiyesi masafatı	100 000	66 932

Kaynak: (TBMMZC, 1921c, s. 176).

Tablo III'te görüldüğü gibi Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, maarif bütçesinin 239. faslında hükümetçe teklif edilen miktara yönelik yapmış olduğu açıklamada mevcut eğitim kurumlarına yönelik şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Daha evvel esbabı mucibeli olan kısım mütalâa buyurulursa görüldür ki dört leyli sultani kabul edilmiştir. Mevcut leyli sultanilerimiz beş dir. Burada bir hata vâkidir. Mevcut sultanilerimiz beş tanedir. Ankara'da, Kastamonu'da, Sivas'ta, Trabzon'da. Konya'da olmak üzere beş leyli sultanimiz mevcut iken her nasılsa birisi arada yazılmamış, dört leyli sultani nazarı dikkate alınmıştır. Aynı zamanda münhal olan derslerin maaşatı da nazarı dikkate alınmamıştır” (TBMMZC, 1921c, s. 176).

Hamdullah Suphi Bey, mekteplerin idamesi için hükümetçe teklif edilen 100.000 liranın aynen muhafazasının elzem olduğunu ifade ederek; 239. Fasılın hazırlanırken 400 talebe üzerine hesap yapıldığını, yalnız Ankara Sultanisi'nde 200, Sivas'ta kısmı evvelde 109, kısmı sanide 90 talebenin olduğunu ifade etmiştir (TBMMZC, 1921c, s. 177). Müzakerelerin sonucunda 239. fasılın hükümetçe teklif edilen 100.000 lira ödenek miktarı Muvazene-i Maliye Encümeni tarafından düşürülerek 66.932 liraya indirilmesine karar verilmiştir. Konya Mebusu Vehbi Efendi ve Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey tarafından, *Tedrisatı İptidaiye Kanunu* gereğince okulu, öğretmeni olmayan yerlerde tedrisatı iptidaiye vergisinin verilmediği belirtilerek, köylünün bu husustaki mağduriyetinin giderilmesi gerektiği ifade edilmiştir (TBMMZC, 10.2.1921, s. 178-179).

TABLO: IV

<i>Fasıl / Madde</i>	<i>Nev'i Muhassasat</i>	<i>Hükümetin Teklifi / Encümenin Teklifi</i>
240 10	Vilâyat mekâtibi sultaniye ve idadiyesi masarifiyle menatıkı harbiyeden gelen şüheda evlâdı ve Rumeli mekâtibi talebesinden nakl olunan şakirdan ile tertip harici şakirdan masrafı	100 000 60 000

Kaynak: (TBMMZC, 1921c, s. 176).

Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, 240. fasılda Muvazen-i Maliye Encümeni'nin yapmış olduğu 40.000 liralık indirimin 30.000 lirasını Meclis'in kabul etmesi ricasında bulunarak, önceki masraflar için fazladan 11.000 lira talebinde bulunmuştur. Hamdullah Suphi Bey: ayrıca bütçedeki değişiklik taleplerinin oldukça sınırlı olmasına rağmen, encümen tarafından bütün bütçeden 164.864 lira tasarruf edildiğini, Maarif Vekâleti olarak bunun 54.000 lirasını geri istediklerinin gerekçesini de şu şekilde açıklamıştır:

“İstanbul'dan mütemadi fakrû sefaletin hüküm sürmesi ve düşmanların mektepleri işgal etmesi neticesinde, dışarı çıkan çocukları aç

bırakmamak için, buna mukabil bir para istiyoruz. Encümen yüz bin lira üzerinden kırk bin lira kesmiştir. Bunun üzerine memaliki müstevliyeden gelen şakirdan ile, tertip harici şakirdan masarifi diye on bir bin lira ilâvesini rica ediyoruz. Emin olunuz ki Kastamonu'ya, İnebolu'ya bu havaliye çocuklar geldiler. Çünkü ihtiyacatı askeriye için mektepleri işgal ediyorlar ve çocukları kapı dışarı atıyorlar. Böyle, mektepten mahrum edilen, ortaya atılan çocuklar - ki kısmı âzaminin aileleri yoktur, fakir çocuklarıdır; yetim çocuklarıdır - için demek ki biz Encümenin yapmış olduğu kırık bin tenzilâtın otuz binini kabul ettikten sonra yalnız on bin lira istiyoruz” (TBMMZC, 1921c, s. 180).

Müzakereler sonuncunda Maarif Vekâleti'nin teklif ettiği 11.000 bin lira zam kabul edilerek, 240. faslın yekûnu 71.000 lira olarak belirlenmiştir (TBMMZC, 1921c, s. 181)

TABLO: V

<i>Fast / Madde</i>	<i>Nev'i Muhassasat</i>	<i>Hükümetin Teklifi / Encümenin Teklifi</i>
241 5	Evkaf Nezaretinden müdevver mekâtibi iptidaiye muhassasatı	3 000 3 000

Kaynak: (TBMMZC, 1921c, s. 182).

Tablo V'te ifade edilen 241. fasıla ilişkin görüşmelere geçilince Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey, Maarif Vekâleti'nin Avrupa'da bulunan Osmanlı talebelerinin ödeneğini bu sene de bütçede sıfır olarak gösterdiğini ifade etmiştir. Tunalı Hilmi Bey “*Bizi öldürecek de, diriltecek de garptır*” diyerek; Maarif Vekâletinden ve Heyeti Celile'den en azından 1337 (1920) bütçesine öğretim yöntemleri ve fen eğitiminin yeni gelişmeleri nasıl bir köklü değişime uğrattığını araştırmak üzere Batı ülkelerine, gerekirse Japonya'ya, hiç olmazsa birer kişi gönderilmesini teklif etmiştir (TBMMZC, 1921c, s. 182).

Sarf edilmiş bütçe üzerine münakaşa yapıldığını ifade eden Mersin Milletvekili İsmail Safa Bey, bütçenin iki aydır Meclis'te olduğunu belirterek “*Hiç olmazsa Hükümet, Encümenin kabul ettiği erkama tecavüz etmesin ve bu dairede masraflarını yapsın, fazlaya çıkmasın. Bu hususu zannederim Maliye Vekili Beyefendi de void buyurdular ve Encümenin kabul ettiği rakamlardan harice çıkılmayacaktır. Hâlbuki şimdi Encümenin kabul ettiği erkamdan fazla masraflar var*” şeklindeki değerlendirmesiyle, hükümet ile encümen arasında maarif bütçesi konusunda uzlaşının sağlanması gerektiğini ifade etmiştir (TBMMZC, 1921c, s. 179-180).

TABLO: VI

<i>Fasıl / Madde</i>	<i>Nev'i Muhassasat</i>	<i>Hükümetin Teklifi</i>	<i>Encümenin Teklifi</i>
242	1 Lisani Osmanî muallimleri maşatı	0	0
	2 Derseadet mekâtibi icaratı	0	0
	3 Mekâtibihususiye ve vakfiye ikramiyesi	2 000	2 000
	4 Mukataat	0	0
	5 Masarifi muhakeme	50	50
	6 Memurin harcırahı	25 000	25 000
	7 Memaliki ecnebiyedeki talebei Osmaniye masarifi tahsiliyesi	0	0
	8 Müfettiş maşatı	1 440	1 440
	9 Müfettiş harcırahı	5 000	5 000
	İki yüz kırk ikinci faslın yekûnu	33 490	33 490

Kaynak: (TBMMZC, 1921c, s. 182).

Tablo VI'te yer alan 242. fasıla ait ödeme kalemlerinde hükümetin tarafından teklif edilen miktarlarda encümen tarafından herhangi bir kesintiye gidilmemiştir. İlgili faslın görüşmelerine geçilince Konya Mebusu Ömer Vehbi Efendi, müfettişlikle amacın derslerin düzenini sağlamaksa resmi okullarda bunların ilerisinde maarif müdürleri olduğu için ve bunların görevi olması gerektiği için müfettişe gerek kalmadığını belirterek, bu fasılda müfettişliğin kaldırılmasıyla masrafının da bütçeden çıkarılmasını teklif ederek bu konuda bir tahrir takdim etmiştir. Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey de senenin bitmesine 15-16 gün kaldığı için bunun ancak 1337 (1921) bütçesinde düşünülebileceğini ifade etmiş, Meclis de senenin bitmek üzere olmasından dolayı tahriri kadro encümenine havale etmiştir (TBMMZC, 1921c, s. 183).

TABLO: VII

<i>Fasıl / Madde</i>	<i>Nev'i Muhassasat</i>	<i>Hükümetin Teklifi</i>	<i>Encümenin Teklifi</i>
243	İnşaat ve tamirat ve levazımı teşisiye ve tedrisiye		
	1 Tedrisatı âliye ve tâliye levazımı tesisi ve ve tedrisiyesi	5 000	5 000
	2 Mekâtibi umumiye alât ve edevatı tedrisiyesi	5 000	5 000
	3 Âli ve tâli mekâtibin inşaat ve tamiratı	20 000	20 000
	İki yüz kırk üçüncü faslın yekûnu	30 000	30 000
244	İdaratı mülhakat maşatı		
	1 Tarihi Osmaniye Encümeni ve kütüphanesi maşatı	0	0
	2 Kütüphaneler, hafız kütüpler. maaşatı	0	0
	3 Rasathane maşatı	0	0
	4 Türk harsı maaşatı	1 000	1 000
	5 Zükür ve ünas sanayii, nefise mektepleri maşatı	0	0
	6 Fennî terbiye ve mektep müzesi maaşatı	500	500
	7 Etnografya 'müzesi maaşı	0	0
	8 Çini fabrikası maşatı	0	0
	İki yüz kırk dördüncü faslın yekûnu	1 500	1 500

<i>Fasıl / Madde</i>	<i>Nev'i Muhassasat</i>	<i>Hükümetin Teklifi / Encümenin Teklifi</i>	
245	İdaratı mülhaka masarifi		
1	Kütüphaneler masarifi	0	0
2	Rasathane masarifi	0	0
3	Türk harsi masarifi	0	0
4	Zükür ve Ünas sanayii nefise mektepleri masarifi	0	0
5	Fennî terbiye ve mektep müzesi masarifi	1 000	1 000
6	Etnografya müzesi masarifi	0	0
7	Çini fabrikası masarifi	0	0
8	Çini fabrikası inşaat ve tesisat masrafı	0	0
	İki yüz kırk beşinci fasılın yekûnu	1 000	1 000

Kaynak: (TBMMZC, 1921c, s. 183-184).

Maarif Vekaleti'nin bütçenin 246., 247., 248., 249. ve 252. fasıllarına yönelik ödeme talebi encümen tarafından kabul görmemiştir. Ayrıca Maarif Vekili, yararlı hizmeti görülen öğretmen ve memurun eğitime katkısından dolayı nakdiye olarak ödüllendirilmek üzere 10.000 lira verilmesini teklif etmiştir. Gerekirse yarısının indirilebileceğini de belirterek bu nakdi ödülün çok faydalı ve teşvik edici olacağını belirtmiştir. Bu teklifinin 1337 (1921) yılına kalması yönündeki teklifler karşısında Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey “*Bir muhasebei hususiye meselesi vardır. Bu meydana çıktığı günden itibaren maarifimiz sefaletten başka bir şey görmedi. Muallimler açtır, muallimler sefildir, muallimler müstahkamdır*” diyerek uzun yıllar başarılı hizmet veren öğretmen ve memurların hiç ilerleyemediğini, mahrumiyet içinde geçirdikleri hayata bir teselli olmak üzere maarif adına 50 lira gönderilmesinin fevkalâde teşvik edici olacağına ısrarcı olmuştur.

Maliye Vekili Ferid Bey, teklife olumlu bakmasına karşın senenin sonu gelmesinden dolayı imkânsızlığına dikkat çekmiştir. Encümenin de Maliye Vekili'nin görüşünde mutabık olduğunu belirtmesiyle teklif Meclis'in takdirine sunulmuştur. Meclis'te Maarif Vekili'nin 5.000 liralık teklifini kabul etmiştir (TBMMZC, 1921c, s. 185).

Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, il özel idareleri adına köylülerden alınan vergi miktarının fazla olduğunu belirterek; Vekâlet olarak gelecek sene için *Muvazene-i Umumiye*'den bir miktar para ayırarak yardım edilmek suretiyle köylünün üzerinde ki bu yükün yarı yarıya hafifletmiş olacağını ve bu şekilde maarifin de kurtarılmış olacağı teklifinde bulunmuştur (TBMMZC, 1921c, s. 185). Maarif Vekâleti'nin bu husustaki teklifi, vekâletin bütçesinin oylanarak kesinleşmesinden dolayı Meclis tarafından ayrı ele alınması uygun görülmüştür. Maliye Vekili Ferid Bey'in beyanatına göre Heyeti Celile'ye takdim edilmiş olan bütçede yalnız 3.500.000 liralık bir açık bırakılmıştır. Bu açığın da o esnada Sovyet

Rusya'dan gelmesi muhtemel olan varidat ile kapatılması düşünülmüş ve bu suretle Heyeti Celile'ye takdim edilmiştir (TBMMZC, 1921c, s. 186). Görüldüğü gibi Milli Mücadele süresince eğitim camiası içinde lerinden maaş alan öğretmenler genel bir maaş alamama sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. Maaşlarını özel idareden alan ilkokul, liva, idadi ve öğretmen okulu öğretmenlerinden bir yıl süreyle maaş alamayanlar olmuştur (Akin, 2002, s. 16). Öğretmenlerin söz konusu bu sorunu 1920 bütçesi müzakerelerinde tartışılmış olsa da kesin bir çözüme kavuşturulamamış ve sonraki yıllarda da devam etmiştir.

Konya Mebusu Vehbi Efendi, Tedrisâtı İptidaiye Kanunu gereğince Özel İdarelerin topladığı vergiye ait tahrir vermiştir. Bu tahrir Maliye Vekili Ferid Bey'in tepkisi ise maarif bütçesinde böyle bir şeyin olmadığı, ancak ek ödenek yapmak suretiyle mümkün olabileceği şeklinde olmuştur. Dolayısıyla söz konusu tahririn Meclis'te görüşülmesi de başka bir zamana ertelenmiştir (TBMMZC, 1921c, s. 186). 1920 yılı Maarif Vekâleti bütçe müzakerelerinden anlaşıldığına göre; temel eğitim İl Özel İdareleri tarafından yürütülmeye devam edilmiş, yüksek okullar işgal altındaki bölgelerde kalmış, sadece sultani ve idadiler Ankara Hükümeti'nin egemenlik alanında kalmıştır. Yine bazı okulların öğrencileri de askeri ve siyasi şartlara göre değişiklikler yaşamışlardır. Örneğin Selanik Sultanisi öğrencileri, önce Konya, sonra da Yozgat'a gönderilmiş, seferberlikte silah altına alınarak 100 civarında ihtiyat zabiti (yedek asker) çıkartılmıştır (TBMMZC, 1921c, s. 178).

Yapılan müzakereler sonucunda 1920 bütçesinin tamamı 63.014.958 lira, maarif bütçesi de 577.061 lira olarak kabul edilmiştir (TBMMZC, 1921c, s. 185). Böylece Meclis, Maarif Vekâleti'ne imkanlar dâhilinde bütçeden %0.9'luk oldukça düşük bir oran ayrılmak zorunda kalmıştır.⁷

4. SONUÇ

Meclis'in ilk bütçesi olan 1920 tarihli Muvazene-i Umumiye Kanunu müzakerelerinden anlaşıldığı üzere Meclis, düşmana karşı Milli Mücadele'de bulunurken aynı zamanda diğer bir düşman olan geriliğe ve

⁷ Maarif Vekâleti'ne ayrılan bütçe 1921'de 504.063 lira (%0,61) ve 1922'de 432.245 lira (%0,42) ile 1920 bütçesine göre yaklaşık yarı yarıya düşmüş gider bütçesi içindeki payı %0,91'den %0,42'ye inmiştir. Söz konusu yıllar Milli Mücadele'nin yaşandığı ve vatan savunması için seferberlik ilan edilen yıllar olmuştur. Bu nedenle diğer vekâletlerde olduğu gibi Maarif Vekâleti'nin bütçedeki payı da %1'in altında seyretmiştir (Ayaz & Şahin, 2014, s. 306).

cehalete karşı da mücadele vermiştir. Maarif Vekâleti bütçesinin müzakerelerinde milletvekillerinin bireysel görüşleri de etkili olmuştur. Bu kapsamda geleneksel ya da İslami nitelikli eğitime devam edilmesi gerektiği, ayrıca öğretimin fen dersleri de dâhil edilerek yapılması gerektiği ve bireysel ilgi ve yeteneklerin de dikkate alınması gerektiği ifade edilerek, savaş koşullarında dahi çağdaşlaşmaya olan ihtiyaca vurgu yapılmıştır.

Bütçe müzakerelerinde eğitim kurumları, eğitim politikaları, öğretmen maaşları, özlük hakları, kadro ve ödenekler sorunu savaş koşullarına rağmen üzerinde en çok durulan konular olmuştur. Bu sorunların bir kısmı müzakere edilmesine rağmen çözülememiş ve sonraki yıllarda da gündeme gelmeye devam etmiştir. Özellikle azınlık okulları ile yabancı okulların zararlı faaliyetleri bütçe görüşmelerinde ayrıntılı denebilecek bir şekilde ele alınmıştır. Bu durum yabancı ya da azınlık okullarının kapatılamasa da denetim altına alınması gerektiği yönünde etkili olmuştur.

1920 bütçesinin müzakerelerinde, gerek Maarif Vekili'nin gerekse milletvekillerinin değerlendirmelerine göre eğitimin maddi ve manevi olarak bekleneni karşılayamayacak durumda olduğu, buna rağmen bir toparlanma çabası içerisinde olduğu görülmektedir. Bütçe müzakerelerinde en önemli sorun kaynak sıkıntısı olarak ifade edilmiştir. Bu nedenle içinde bulunulan savaş hali nedeniyle, Maliye Encümeni diğer kurumlarda olduğu gibi Maarif Vekâleti bütçesinde de önemli oranda tasarrufa gitmiştir. Maliye'in bu tavrına milletvekilleri de maaşlarının yeterli olduğunu, başka bir ödenek almak istemediklerini ifade ederek destek vermeleri örnek bir uygulama teşkil etmiştir. Bu kapsamda Maarif Vekilliği de, memur ve öğretmen maaşları konusunda maliye encümeni tarafından teklif edilen miktarlarla yetinmeyi tercih etmiştir. Yine Maarif Vekilliği, maaşların dışında yolluk, yevmiye, kurul, komisyon gibi görevlerin ödemelerinde tasarrufa gidileceğini ifade etmiştir. Böylece Meclis ve Maarif Vekâleti, Milli Mücadele koşullarında eğitimin daha da geliştirilmesi yönünde ilgisiz kalmazken, Milli Mücadele'ye maddi destek amacıyla tasarrufta bulunmayı da ihmal etmemiştir.

Müzakerelerden anlaşıldığına göre, öğretmenlerin maaş sorunları Meclis'in açıldığı dönemde de devam etmiştir. Savaş yıllarının olumsuz şartları içinde gelirlerin azalması ve tam olarak toplanamaması nedeniyle ilkokul öğretmenlerinin maaşlarının ödenmesinde ciddi sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunun çözümü olarak düşünülen, öğretmenlere maaş ödemelerinin il özel idarelerinden alınarak merkeze bağlama düşüncesi ise çeşitli nedenlerden dolayı uygulanamamıştır.

5. KAYNAKLAR

- Akgün, S. & Uluğtekin, M. (1989). Misak-ı maarif. *Atatürk Yolu*, (1)3, 285-349.
- Akın, R. (2002). "TBMM'nin ilk bütçe yasası: 1336 Muvazene-i Umumiye Kanunu. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2, 1-40.
- Akyüz, Y. (2009). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Alaca, E. (2019). *Orta Asya'dan günümüze Türk tarihi ve kültürü*. Ankara: Pegem Akademi.
- Alaca, E. (2017). *Tarih eğitime giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ayaz, S. & Şahin, M. (2014). Cumhuriyet dönemi eğitim bütçeleri. *International Journal of Human Sciences*, (11)1, 303-316.
- Gawrych, G. W. (2014). *Genç Atatürk*. Gül Çağlalı Güven (Çev). İstanbul: Doğan Kitap.
- Neziroğlu, İ. & Yılmaz, T. (2013). *Hükümetler programlar ve genel kurul görüşmeleri (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950)*. 1, Ankara: TBMM Basımevi.
- Güneş, İ. (1988). Milli mücadele dönemi bütçeleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (IV)12, 763-781.
- Güneş, İ. (2009). *Birinci TBMM'nin düşünce yapısı (1920-1923)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güneş, İ. (2011). Milli Mücadele dönemi bütçeleri. H. Aytuğ Tokur, (Haz.) 90. *yılında Milli Mücadele içinde* (ss.123-133). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Güneş, İ. (2012). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de hükümetler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güven, C. (2016). *Anayasalar, kanunlar ve TBMM kararları (1876-2016)*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Kaplan, İ. (1999). *Türkiye'de milli eğitim ideolojisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Müderisoğlu, A. (1990). *Kurtuluş savaşının mali kaynakları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Öztürk, C. (1994). Milli Mücadele Ankara'sında bir yaygın yüksek öğrenim kurumu: serbest Âli dersler müessesesi-i ilmiyesi. *Atatürk Yolu*, (4)13, 55-63.
- Tunaya, T. Z. (2016). *Türkiye'de siyasal gelişmeler (1876-1938): Kanun-ı Esasi ve Meşrutiyet dönemi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TBMMZC, Devre:1, Cilt: 1, İçtima: 13 (09.05.1336/1920a)
- TBMMZC, Devre:1, Cilt: 3, İçtima: 41 (31.07.1336/1920b)
- TBMMZC, Devre:1, Cilt: 4, İçtima: 62 (09.09.1336/1920c)
- TBMMZC, Devre:1, Cilt: 7, İçtima: 128 (03.01.1337/1921a)
- TBMMZC, Devre:1, Cilt: 8, İçtima: 142 (01.2.1337/1921b)
- TBMMZC, Devre:1, Cilt: 8, İçtima: 148 (10.2.1337/1921c)